

Drecht 'vaarwater', Kieldrecht 'vaargeul'

Ondanks de geleerdheid die de afgelopen tachtig jaar haar neerslag in talrijke publicaties gevonden heeft, blijft bij de diverse auteurs na het formuleren van een verklaring voor het toponymische bestanddeel *drecht* vaak onzekerheid bestaan. Alvorens zelf een gok te doen, zet ik de mij bekende voorstellen op een rijtje. Hoewel allemaal waardevol, hebben de meeste bijdragen de zoektocht naar een definitieve bevredigende verklaring alleen maar vertroebeld, ja zelfs belemmerd.

Ten eerste is er de *trajectus* 'overtocht'-opvatting, die veel te lang is blijven wegen. Ten tweede de romaniserende vorm 847 kop. ca. 1300 *squindresth*, mogelijk voor Zwijndrecht, waaraan overdreven veel waarde is toegekend. Deze vorm heeft al te lang het denken van vooral M. Gysseling beïnvloed: *s* voor *f* en zo dan *squindrestf*, met *drestf* 'drift, het drijven', terwijl die *s* veeleer een Oud-Franse aanpassing van de Onl. *ch*-klank is. Ten derde vermeld ik de twee stellingen die D.P. Blok verdedigt: nl. (1) de complementariteit van *drecht* en *voorde* op het kaartbeeld, met *drecht* 'veer, overtoom' als conclusie en (2) de opvatting dat *drecht* pas later een volwaardige waternaam is geworden. Die complementariteit is echter slechts ogenschijnlijk, met het gevolg dat *drecht* 'veer', de opvatting die nog steeds in Nederland voor de juiste wordt gehouden, het best verlaten wordt.

Vervolgens werd de Engelse plaatsnaamkunde ingeroepen waar het eigenlijk niet past: het Oud-Engelse element *dræg* 'a drag, a portage, a slipway, a dray' en Oud-Engels *dragan* 'to draw, to drag' (Smith 1956, 134-136). In eerste instantie voedde deze verklaring de *drecht* 'overtoom'-opvatting, onder meer verdedigd in Schönfeld 1955 (160-169). Verder gaf ze aanleiding tot de uitleg *drecht* 'sleepvaart' (Van Osta 1996). Het grote bezwaar is hier van tweeërlei aard: ten eerste is Oud-Engels *dræg* geen waternaam, maar een terreinwoord (zie hieronder mijn betoog

waarom *drecht* in oorsprong wel een waternaam is geweest), en ten tweede komt het Engelse element nagenoeg uitsluitend voor als determinans; *drecht* daarentegen komt enkel voor als determinatum en als simplex.

M. Gysseling verklaarde in 1986 dat het woord tot «de moeilijkste toponymische bestanddelen in het Nederlandse taalgebied behoort» en ondernam een ultieme poging tot verklaring op basis van een wortelreconstructie: **dhreghti-* > **drihti-* > *dricht* > *drecht* 'hol, uitholling' (Gysseling 1986). Voor een element dat uiterlijk onze vertrouwde erfwoordenschat toebehoort, lijkt me deze etymologie een brug te ver. Is er geen oplossing, geen verklaring die meer voor de hand ligt?

Ik ga er ten eerste van uit dat een waternaam doorgaans een waternaam blijft (vgl. de lijst in Schönfeld 1955, 318-319). *Drecht* moet dus in oorsprong een waternaam zijn. Verder spits ik mij toe op de historisch-geografische informatie die ik m.b.t. drie *drecht*-namen bij de hand heb, meer bepaald: Kieldrecht, Ossendrecht en Woensdrecht. Alle drie de plaatsen worden gekenmerkt door hun ligging op het einde van een dekzandrug waar in de onmiddellijke nabijheid in de rivierkleizone een kille naar de Schelde toe aanzet. Ook voor Zwijndrecht en Berendrecht lijkt zulks het geval te zijn geweest. Ik citeer Augustijn 1977, kaart op p. 40 (met de Kille) en Maes 1983, kaart op p. 6 (met de Sint-Anthoniskille), telkens voor Kieldrecht, en verder Van Loon 1966, met uitslaande kaart voor Ossendrecht (met de Noordkille) en Woensdrecht (met de Sluiskille).

Onder *kille* verstaat men 'een diep natuurlijk water tussen buitendijkse gronden, vooral aan de benedenrivieren' (Schönfeld 1955, 213). Op zichzelf behoren de killen (al dan niet in combinatie met de *kenen* en de *geulen*) tot de relictten van het kustrieverlandschap zoals het er ruim 1000 jaar geleden uitzag. Immers, door de voortdurende uitschuring ten gevolge van ebbe en vloed die ze ondergingen, doorstonden ze veelal de latere transgressies en inundaties, ook die van de 11^e eeuw (1014 en 1042) en de eerste helft van de 12^e eeuw (1134) en tevens die van de Duinkerke III-fase, waarbij met name het Belgische kustgebied en Zuidwest-Nederland het zwaar moesten ontgelden (Ver-

hulst en Gottschalk 1980, 23, 25). De fysionomie van de killen wordt uitzonderlijk goed gesuggereerd in een charter van de Gentse Sint-Baafsabdij van het jaar 1290, dat de toenmalige situatie van de eilandengroep rond Kadzand weergeeft. Niet minder dan vier killen passeren er de revue: (1) *ad maiorem killam dividentem inter terras Wulpie et terras Cadzandie*, (2) *ad killam dividentem Wulpiam a Coezant*, (3). *ad killam parvam que a killa dividente Coezant a Wulpia incipit ... versus Waterdunes*, (4) *killa remanens in medio post recessum maris* (deze laatste nog steeds bestaand, zie Gottschalk 1955, 120-122. Voor de integrale uitgave van het charter verwijs ik naar Vleeschouwers 1990 (591-595) en een situatieschets in Buntinx 1969 (8-9). Geulen tussen eilandjes en zandbanken dus.

Voor de oudste namen op *drecht* heeft dat zijn groot belang, want hun oorsprong moet precies op dat soort plaatsen en in of vóór die tijd worden gezocht. In de genoemde gevallen gaat het telkens om vrij korte wateren die scheepvaart, hoe primitief ook, met aansluiting op de grote rivier i.c. de Schelde mogelijk maakten. De naam Kieldrecht, met voor de hand liggende betekenis 'drecht gebruik makend van een kille', is dan ook veelzeggend. Een uitmuntende beschrijving van de oude situatie te Kieldrecht vindt men in De Wilde 1944 (464). Was de scherpzinnige M.K.E. Gottschalk vertrouwd geweest met de betekenis van het woord *drecht* zoals die hieronder gereconstrueerd wordt, dan had zij ongetwijfeld niet zo hardnekkig de stelling verdedigd dat het oude visserdorp Kieldrecht aanvankelijk dichter bij de Schelde lag: «Indien Kieldrecht destijds zover landinwaarts had gelegen als op de huidige plaats, zou het onmogelijk zijn geweest dat graaf Willem III van Holland in 1315 met een vloot die op Schelde lag Kieldrecht, Kallo en Burcht in brand liet steken steken» (Gottschalk 1984, 124, 157, 276).

Etymologie van *drecht*

Een eerste, tot hiertoe in het traditionele *drecht*-debat niet ter sprake gekomen mogelijkheid is volgens H. Bahlow een afleiding van Nl. *drek* uit IE **drak* 'vuil water' (Bahlow 1965, 76), dus

drek-t 'vol van vuil water'. Hydronymisch niet slecht ogend, maar landschappelijk niet voldoende typisch voor wat wij zoeken. Het is overigens geen geheim dat H. Bahlow a.h.w. geobserveerd was door het begrip 'modder'; i.p.v. IE **drak* renconstrueert men trouwens beter IE **trog-jo-* > Germ. *thrak-ja-*.

Een tweede suggestie is een afleiding van het werkwoord *dreggen* (vgl. Van Loon 1996, 80). Ondanks vroege attestaties van het woord *dregge* 'baggeranker, baggerspade' en pendants in andere Germaanse talen (vgl. Middelnederduits 1287 *cum dragi-is suis* 'met hun dregankers', Franck-Van Wijk 1912, 131), is zo'n afleiding om allerlei redenen vrij onwaarschijnlijk: (1) de vrij jonge attestatie van het werkwoord dat een causatief is, (2) de ongewone afleiding ervan en (3) de veronderstelde transitie 'het dreggen' > 'wat gedregd wordt'.

Een derde mogelijkheid lijkt wel hout te snijden: *drecht* (noordelijk *dracht*) als verbaalabstractum op *-t* bij *dregghen*, in Vlaanderen en Holland ooit de algemene vorm van *draghen* (vgl. de oudste Gentse windmolennaam Dreegkoren 'Draag het graan!' 1327 *dreghe coren*, 1350 *dreechcoren*, Stadsarchief Gent 330/2, 220 bis r^o en 330/1, 25 r°; hedendaags Oost- en West-Vlaams *dragen-dreeg(t)-gedregen*). Ook M. Schönfeld had die fonetische mogelijkheid al geopperd, zelfs geponeerd (Schönfeld 1955, 167).

De bovenstaande beschrijving van de door *drecht*-namen benoemde plaatsen indachtig, achterhalen wij de betekenis vrij probleemloos, bij Verwijs & Verdam zelfs: [*drecht, dracht* bij *dregen, dragen* '(m.b.t. rivieren) bevaarbaar zijn', vgl. 15^e eeuw «*In dese stat loept een rivier tot in die zee, die schepen draghet*» (MW II, 380), zie verder WNT III-B, 3231: *dragen/dregen. Drecht, dracht* 'het dragen (van schepen of vloten)', 'het bevaarbaar zijn', zoals *Brecht, Bracht* 'het breken (van het landschap)', uit Germ. *brakti-* f. (TW, 180).

In de Merovingische, Karolingische en Postkarolingische tijd primeerde het verkeer te water en waren bevaar- en vlotbaarheid begrippen van primordiaal belang. Het hoeft geen verder betoog dat *drecht* '(vrij kort) bevaarbaar (deel van een) water', 'vaarwater' dus, in die tijd geen redundant toponymisch ele-

ment was. Blijkens de vele hydroniemen met *drecht* als simplex in het noorden bleef het woord daar nog een hele tijd productief.

Drecht heeft een menselijke activiteit als semantische basis en precies dat verklaart waarom de *drecht*-namen niet meteen in de primaire vroegmiddeleeuwse laag moeten worden gezocht. Voor Kieldrecht vloeit uit het bovenstaande volgende reconstructie voort: eerst was er *kille*, dan kwam de 'functionele' *drecht* erbij; door een fatale stormvloed (1334?) verdween de *drecht*, de *kille* bleef. Hoe dan ook, op basis van *drecht* 'vaarwater' moet Kieldrecht 'vaargeul' betekenen, Zwijndrecht (België, Nederland) op zijn beurt 'vaarkreek'.

Literatuur

- B. AUGUSTYN, Bijdrage tot het ontstaan en de vroegste geschiedenis van de Wase polders van de oudste tijden tot circa 1400. *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas* 80 (1977), 5-97.
- H. BAHLOW, *Deutschlands geographische Namenwelt. Etymologisches Lexikon der Fluss- und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft*. Frankfurt am Main, 1965.
- D.P. BLOK, Nogmaals het bestanddeel *Drecht*. *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam* 35 (1959), 12-16.
- W. BUNTINX, *Waterdunen, een vergeten stad in Zeeuws-Vlaanderen*. Gent, 1969.
- J. DE WILDE, Water-toponiemen uit Noord-Waasland. In: *Feestbundel H.J. van de Wijer* I. Leuven, 1944, 459-471.
- M.K.E. GOTTSCHALK, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen tot de St.-Elisabethsvloed van 1404*. Assen, 1955.
- Id., *De Vier Ambachten en het Land van Saaftinge in de Middeleeuwen*. Assen, 1984.
- M. GYSSELING, Het bestanddeel *drecht*. *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam* 27 (1951), 56-58.
- Id., De namen Kieldrecht en Zwijndrecht. *Het Land van Beveren* 29 (1986), 14-17.

- H. MAES, Ontstaan en landschappelijke betekenis van de Grote Geule. *Het Land van Beveren* 26 (1983), 4-12.
- J.W. MULLER, Drecht in plaatsnamen. *Nomina Geographica Neerlandica* 6 (1928), 36-68.
- M. SCHÖNFELD, *Nederlandse waternamen*. Brussel, 1955.
- A.H. SMITH, *English place-name elements I-II* (English Place-Name Society, vol. XXV-XXVI). Cambridge, 1956.
- J.B. VAN LOON, *Water en waternamen in Noord-Brabants Zuidwesthoek*. Leuven-Brussel, 1965.
- J. VAN LOON. De namen Berendrecht en Ossendrecht. *Naamkunde* 28 (1996), 79-83.
- W. VAN OSTA, Drecht en drecht-namen. *Naamkunde* 28 (1996), 51-77.
- A. VERHULST & M.K.E. GOTTSCHALK (ed.), *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België*. Gent, 1980.
- C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321)* II. Uitgave, Brussel, 1990.

LUC VAN DURME